

תחנה שישית

כל דבר יכול להיות בובה

תיאטרון חפצים

יוסף: רובי: יוסף, כמו מה נראים המספריים האלה לדעתך?
יוסף: כמו דג טורף.
רובי: אה, כן? ומה הדג הזה עושה?
יוסף: הוא אוכל דגים קטנים מנייר.
רובי: אוכל?
יוסף: גוזר אותם! ממש קורע לגזרים! תיזהרי!

בובנאים מספרים

נטליה

הבובנאית נטליה רוזנטל גדלה בפולין. "קִיץ אחד," היא נזכרת, "עשיתי קייטנה לפולי-שעועית. כל יום ביליתי איתם במשחק בהמשכים. הוצאתי אותם לטיול, סידרתי אותם בזוגות... אחר כך חפרתי להם גומות קטנות לשינה. זאת היתה קייטנה-פנימייה! מאוד דאגתי שירד גשם (בפולין יורד גשם גם בקיץ) וימחק לי את כל המיטות. מאוחר יותר, בבית הספר, אהבתי לשחק בהצגות. אבל לא ממש אמרו עלי שאהיה שחקנית. וגם היום אני לא מחשיבה עצמי כשחקנית אלא כ'משחקת' בבובות..."

תיאטרון חפצים, כשמו כן הוא: תיאטרון ששחקניו הם חפצים יומיומיים. במקום להשתמש בחפצים למטרה שלה נועדו, אנחנו הופכים אותם לדמויות בהצגה.

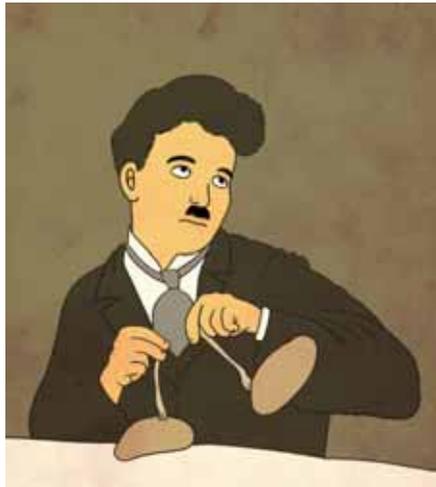
ילדים תמיד מאנישים את החפצים הסובבים אותם תוך כדי משחק (כלומר מייחסים להם תכונות אנושיות). משחקים אלה הם הצורה הפשוטה ביותר של תיאטרון חפצים. הבובנאי הצרפתי איב ז'ולי שעליו סיפרנו בתחנת "זמנים מודרניים", היה הראשון שהפך חפצים יומיומיים לדמויות בהצגה. במחצית השנייה של המאה העשרים צבר החידוש תאוצה עד שהפך לזרם עצמאי בעולם תיאטרון הבובות.

יש כמה דרכים להפוך חפץ לבובה: אפשר להפוך חפץ אחד לדמות, ואפשר לצרף מספר חפצים לדמות אחת. אפשר להשתמש בחפץ כמות שהוא, ואפשר לחבר לו חוט, מוט או ידית להפעלה.

107

לחמניות ומזלגות

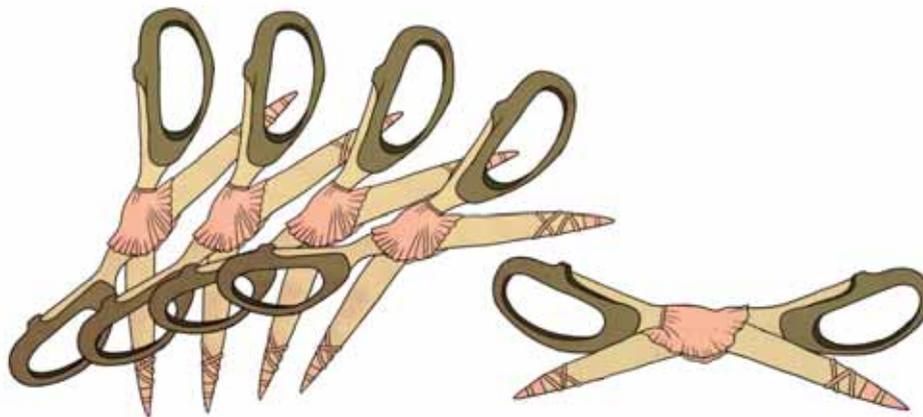
בסרט הבהלה לזהב מבצע צ'רלי צ'פלין את "בלט השולחן" בעזרת שתי לחמניות שהופכות לכפות רגליים. צ'פלין תוקע מזלג בכל לחמנייה ומקבל זוג רגליים קטנות שהוא מרקיד בהן על השולחן. המזלגות משמשים גם כמוטות הפעלה וגם כשוקיים. היופי כאן הוא בפשטות: במקום לבנות מנגנון הפעלה מסובך, צ'פלין פשוט תוקע את המזלגות ופותח במחול.

מחפץ לדמות

האם אפשר להפוך כל חפץ לדמות? ייתכן. האם הוא יוכל להפוך לכל דמות שנרצה? לא ולא! אז איך בוחרים את החפץ? איך יודעים למה - או יותר נכון - למי הוא יכול להפוך?

קודם כול מתבוננים. מנסים לשכוח את מה שיודעים, להתבונן בחפץ בצורה טרייה כאילו הגענו זה עתה מכוכב אחר. רוצים לנסות? בבקשה: הסתכלו סביבכם כאילו אתם רואים הכול בפעם הראשונה... מה קורה? האם מתחילות לצוץ דמויות מן החפצים? האם לטלוויזיה יש כרס קטנה? האם מנורת השולחן נראית כמו גמל? האם הקומקום "מרים את האף" שלו? שימו לב: לא פעם אפשר למצוא בחפץ יותר מדמות אחת. דג המספריים הטורף של יוסף יכול להפוך גם לבלרינה משכנעת שעומדת על קצות האצבעות ומניפה את רגלה גבוה באוויר, או לינשוף עם עיניים גדולות, או ל... למה עוד הוא יכול להפוך?

- יוסף: לפי דעתי צריך להשאיר כאן מקום ריק בספר כדי שתוכלו לכתוב את התגליות שלכם! ואז אני אוכל לקרוא אותן.
- רוני: טוב, יוסף, אתה יודע שזה לא ממש עובד כך בספר.
- יוסף: אז מה אם אני יודע, אי אפשר בכל זאת??
- תתבונני בספר בצורה טרייה כאילו הגעת מכוכב אחר...

כל דבר יכול להיות בובה

ביקור חולים

109

ברוגז

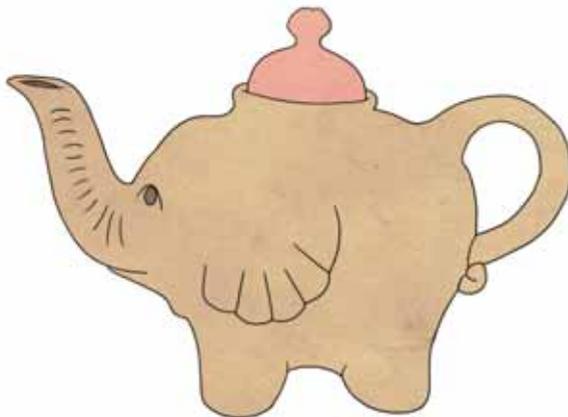

גילוי במקום כפייה

רגע רגע, אבל גם בובת תיאטרון היא חפץ! אז מה ההבדל בעצם, בין חפץ לבובה?

בובת התיאטרון עוצבה מראש כדי לגלם דמות מסוימת. החפץ עוצב למטרה שונה, יומיומית. ועדיין – בכוח ההתבוננות והדמיון, אנחנו יכולים לגלות את הדמות החבויה בו ולהפוך אותו לבובה.

שימו לב לפועל שבו השתמשנו: אנחנו מגלים את הדמות, לא מחליטים מראש. אם ננסה לכפות על החפץ את הרעיונות שלנו, הוא לא ישתף פעולה. הוא לא יתנגד בגלוי, כמובן, אבל גם סרבנות שקטה יכולה לקלקל הצגה: אם ניקח קומקום למשל, ונדגדג אותו ונערסל אותו כאילו היה תינוק, הצופים אולי יבינו את הכוונה, אבל זה לא יעורר את הרגש או הצחוק שמעוררת בחירה נכונה. אבל אם לעומת זאת, נחליט שהקומקום הוא פיל, יש סיכוי שהוא יסכים איתנו. הוא כאילו יגיד: "מממ... אני באמת גדול ושמן וכבד, הזרבובית שלי נראית כמו חדק, אני יכול אפילו להשפריץ..." (ואם אנחנו עדיין מתעקשים להתייחס אליו כמו אל תינוק, נוכל לקחת עוד קומקום, קטן יותר, קטנצ'יק, ולערסל אותו – פיל-פילון...)

כשאנו מתבוננים בחפץ אנחנו לוקחים בחשבון:
את צורתו של החפץ – האם הוא עבה או דק? זוויתי או מעוגל? האם יש לו פרט אופייני כמו מסגרת או ידיה?
את התכונות הפיזיות של החפץ – מאיזה חומר הוא עשוי? האם הוא גמיש או שביר, כבד או קל, חלק או מחוספס?

את ה"התנהגות" של החפץ – מה הוא יכול "לעשות"?
קומקום יכול להשפריץ כפי שאמרנו, אבל הוא יכול גם לרתוח (מכעס?). כדור לא יכול לגלם דמות יציבה ורצינית. הוא פשוט טיפוס כזה, קופצני וחסר מנוחה.

יש חפצים רבים שיש להם תנועה משלהם: מטרייה יכולה להיפתח כמו פרח, פותחן בקבוקים יכול "להרים ידיים", קליפס לשיער יכול לפעור פה עם שיניים ארוכות וחדות. בהצגת הזכוכית סינדרלה (שהוזכרה בתחנת "מה שוקל יותר קילו נוצות או קילו ברזל?") נבחרו מלחייה ופלפלייה לגלם את האחיות הרעות. למה? משום שמלחייה ופלפלייה הן צמד, כמו שתי אחיות, וגם בזכות המלח והפלפל שהן מכילות: האחיות האלה בהחלט לא מתוקות! במהלך ההצגה הן פיזרו את המלח ואת הפלפל שלהן על סינדרלה, הן "לכלכו" אותה בכוונה וגרמו לה לבכות.

את ה"מטען" של החפץ – אחרי שבתנו את צורת החפץ, את תכונותיו ואת ה"התנהגות" שלו, הגיע הזמן לשאול מה הוא מזכיר – לא רק לנו באופן אישי, אלא גם לקהל שלנו. לכל חפץ יש "מטען" כזה, שכל אחד מאיתנו יכול לזהות. כובע צבעוני מצמר יזכיר לנו חורף וקור, ואולי גם את הסבתא שסרגה אותו. כובע קש מקושט בפרחים יזכיר יום שמש בהיר ואת הנערה שתבשה אותו. אבל אם אותו כובע יהיה ישן, קרוע ומתפרק, יתווסף לו מטען של גיל, ואז הוא יזכיר לנו אולי את היופי שחלף.

יש חפצים עם מטען סמלי, כמו לחם, או דגל. לספל חרס שנעשה בעבודת יד יהיה אופי מיוחד, אישי, לעומת כוס חד-פעמית זולה וזהה לאלפי אחרות, וכך הלאה והלאה. כל הנתונים האלה יעזרו לנו להגדיר את הדמות שלנו,

גם אתה, משפך בכיין,
תפקידך הוא מצוין:
שב ושפוך דמעות כמים
על חורבן ירושלים!

מתוך זה היה בחנוכה, סיפור מחורז על חפצי בית שמחליטים להציג את סיפור חנוכה. כאן מלוהק המשפך לתפקיד המתאים להתנהגותו. (זה היה בחנוכה, מאת נתן אלתרמן, הוצאת הקיבוץ המאוחד)

להחליט אילו רגשות ותכונות אפשר לייחס לה: עצב, שמחה, געגועים, אהבת מולדת, צייתנות או מרדנות...

רוני: יוסף, אם היינו עושים אותך מחפצים, איזה חפץ היה מתאים לך? אתה רך ומתוק, אז אולי... סופגנייה?

יוסף: מה??? ואותך היו עושים מלחמנייה! לא, בעצם מעגבנייה!

רוני: למה?

יוסף: כי את עגולה ואדומה ומשפריצה שטויות!

רוני: הי, אתה מעליבו!

יוסף: את התחלת. טוב, את לא אדומה, את רק...

רוני: דווקא נראה לי מעניין לחשוב איזה חפץ היה יכול לייצג אותנו.

יוסף: אם כבר, הייתי רוצה שתעשי אותי מ...

רוני: מה?

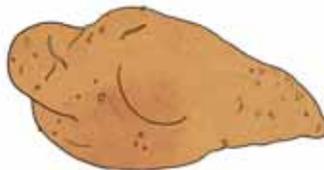
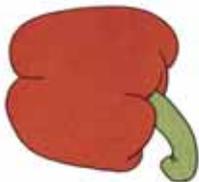
יוסף: (מתבייש) מ... ילד אמיתי...

רוני: אבל יוסף, ילד אמיתי הוא לא חפץ.

יוסף: (מתעשת) טוב, אז מבייגלה ענק ושרירי שלא נשבר משום דבר. אני מאוד אוהב בייגלה!!

ואיזה חפץ הייתם אתם בוחרים לייצג את עצמכם?...

עולם הפוך

באינטימי אינטימי מציג ז'אק טִמְפֶּלְרוֹ (בובנאי צרפתי שהתארח בתיאטרון הקרון), את סיפור כיפה אדומה בעזרת דמויות-הפצים: כיפה אדומה היא תפוח קטן ירוק (עם סרט אדום על הצ'ופצ'יק), הסבתא היא תפוח אדמה מבושל והזאב הוא ראש אמיתי וקצת מסריח של דג טורף עם שיניים חדות. כל הדמויות קשורות לאוכל, וגם הסיפור המקורי אכן עוסק במזון: מן הסל המלא כל טוב שכיפה אדומה מביאה לסבתא ועד לזאב הרעב. אבל הדמויות אינן סתם מאכלים; לכל בחירה בהצגה יש הצדקה: כיפה אדומה הצעירה היא תפוח בוסר, הסבתא היא רכה וחמה. (חמה מאוד אפילו! טִמְפֶּלְרוֹ מבשל את תפוח האדמה עד לרגע בו מתחילה ההצגה, כך שהסבתא מעלה אדים...) ולדג הטורף יש שיניים חדות. אבל רגע... השיניים אכן מתאימות, אבל מה עם כל השאר? הדג נותר דג – גם אם קוראים לו זאב. הוא לא שייך ליער! האם זה לא מקלקל את האמינות? האם זאת לא הכפיה שממנה הוזהרנו?

כן ולא. אמרנו שצריך להתבונן ולהשתמש במה שרואים. וזה בדיוק מה שטִמְפֶּלְרוֹ עשה: הוא השתמש במה שראה, רק בצורה הפוכה ומופרכת. הדג הוא מין בדיחה משוגעת, וזאת לא הבדיחה היחידה בהצגה; הרגע שבו מוציא המספר מזלג ומועך את "הסבתא" לתוך הפה של הזאב, הוא רגע מצמרר אבל גם מצחיק מאוד. ואחר כך מגיע תורה של כיפה אדומה...?

"אמרתי לטִמְפֶּלְרוֹ" (מספרת רוני), "שהדבר הכי קשה בהצגה היה לראות אותו אוכל את כיפה אדומה. כל כך נקשרתי אליה, על אף שהיא בסך הכול תפוח קטן ירוק מקושט בקוקייה אדומה לשיער... 'אבל לא', הוא אמר, 'אני לא אכלתי אותה! אני לא יודע למה הצופים תמיד חושבים כך. הם כל כך דואגים לכיפה אדומה ומדמיינים מה עומד לקרות לה, שהם לא שמים לב שכלום לא קרה. אני בסך הכול מסתכל על התפוח, מקרב אותו אל פני, פותח את הפה ואז... מסתיימת ההצגה!"